

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΝΑΤΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΡΜΟΥ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΝΑΤΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

Επιμέλεια Έκδοσης : Ειρήνη Απέργη

Κριτική : Μαριέττα Παππά

Χορηγία : Ηρακλής Μπαμπλέκος

*Αφιερωμένο σε όσους γαλουχήθηκαν με το ιδεώδες της
αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας.....*

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
A.	
35-36 § ΚΕΙΜΕΝΟ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	13
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	16
B.	
37-41§ ΚΕΙΜΕΝΟ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	20
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	28
Γ.	
42-46§ ΚΕΙΜΕΝΟ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	37
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ	44
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	52

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφορμή, η αλήθεια είναι, για αυτό το πόνημα ήταν δύο παράγοντες διαφορετικοί, αλλά συνάμα συνηρτημένοι μεταξύ τους.

Αφενός, η ασυνείδητη επιλογή μου κατά καιρούς να θέτω ως παράλληλο κείμενο σε κριτήρια αξιολόγησης των αρχαίων Ομάδας της Β' Λυκείου τμήματα από τον **Επιτάφιο** του Περικλή.

Αφετέρου, η επιλογή του Υπουργείου να φέρει τον **Επιτάφιο** του Περικλέους από την ύλη της Γ' Λυκείου στην αντίστοιχη της Β' Λυκείου, ως συμπλήρωμα στα Αρχαία Κορμού μαζί με την **Αντιγόνη**. Το να επιχειρήσω να εξηγήσω τις επιλογές του Υπουργείου δεν ανήκει στις δικές μου αρμοδιότητες και σίγουρα δεν θα τις κρίνω.

Όμως, αναμφισβήτητα δίνεται η ευκαιρία στην Β' Λυκείου να αναγνώσει μέσα από τον λόγο ενός μεγάλου πολιτικού, όπως ήταν ο Περικλής, το μεγαλείο της αθηναϊκής πόλεως πολιτικά, πνευματικά και κοινωνικά, ώστε να χαρακτηριστεί από τον ίδιο τον Περικλή το μεγάλο σχολείο της Ελλάδος¹, αλλά και, όπως απέδειξε η ίδια η ιστορία του δυτικού κόσμου, να θεωρείται η κοιτίδα της δημοκρατίας, του πνεύματος και του Λόγου.

Σε αυτό το μικρό πόνημα, λοιπόν, προσπάθησα να απεικονίσω γλωσσικά και ερμηνευτικά το μεγαλείο του ιστορικού Θουκυδίδη, αλλά και την ρητορική δεινότητα και οξύνοια του Περικλή, ώστε πέραν των σχολικών εξετάσεων ο κάθε μαθητής να έχει αποκομίσει τα δέοντα που σημάδεψαν την αθηναϊκή πόλη και να μπορεί να τα στοιχειοθετήσει επαρκώς.

Νάτσης Δημήτρης

Χολαργός 5/5/2018

¹ Θουκυδίδου Β41 : *Ἐυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Θουκυδίδης επιλέγει να τοποθετήσει στο όλο έργο του τον Επιτάφιο του Περικλή για τους πρώτους νεκρούς του Πελοποννησιακού πολέμου στο τέλος του πρώτου χρόνου του πολέμου.

Ο Περικλής ενθαρρύνει τους Αθηναίους για την συνέχεια του πολέμου, παρουσιάζοντας μια ιδεαλιστική εικόνα της αθηναϊκής δημοκρατίας. Ο Επιτάφιος αυτός λόγος του Περικλή ουσιαστικά έρχεται ως αιτία από τον Θουκυδίδη για την εμμονή των Αθηναίων στην διάρκεια του πολέμου να υπερασπιστούν την πατρίδα τους· παράλληλα, η λεπτομερής αυτή περιγραφή του μεγαλείου της Αθήνας τέθηκε από τον Θουκυδίδη σε αυτό το σημείο, ώστε να έρθει σε πλήρη αντίθεση με την περιγραφή του λοιμού που επέσκηψε στην πόλη των Αθηνών την επόμενη χρονιά και καταρράκωσε το ηθικό και το φρόνημα των Αθηναίων.

Το παράδοξο είναι ότι σε αυτόν τον Επιτάφιο λόγο διαβάζουμε λίγα για τους νεκρούς του πολέμου, πολλά όμως για την πόλη, για χάρη της οποίας πέθαναν. Το μεγαλείο της Αθήνας, όμως, είχε ήδη φωτιστεί από τον Θουκυδίδη στο πρώτο βιβλίο του έργου του. Ο Θουκυδίδης, ίσως επειδή διαβλέπει τις πρώτες ρωγμές στην αυτοπεποίθηση και στο μεγαλείο της Αθήνας, θέτει την προβολή του αθηναϊκού πολιτεύματος, όπως ο Περικλής ήθελε να τό πλάσει και όπως ο ίδιος ο Θουκυδίδης τό θαύμαζε, περισσότερο ως ιδανικός στόχος παρά ως μία συντελεσμένη πραγματικότητα, για να ανυψώσει το ηθικό των Αθηναίων.

Είναι βέβαιο πως στον Επιτάφιο διαφαίνονται τόσο οι σκέψεις του πολιτικού Περικλή όσο και οι σκέψεις του ιστορικού Θουκυδίδη για την Αθήνα, οπότε μια λεπτομερής διάκριση των κύριων σημείων των δύο ανδρών θα ήταν περιττή και αποτυχημένη.

Το μεγαλείο της Αθήνας, όπως σκιαγραφείται στον Επιτάφιο, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την εικόνα του σπαρτιατικού τρόπου ζωής· επίσης αυτό το μεγαλείο της Αθήνας, που περιγράφει ο Περικλής, αποτελεί την ολοκληρωμένη έκφραση εκείνης της πνευματικής περιουσίας που η

Αθήνα έσωσε για αιώνες και τήν κληροδότησε στην ανθρωπότητα διά των επόμενων γενεών.

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΜΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ²

35 - 36 §

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

<p>[35] Ὅτι μὲν πολλοὶ τῶν ἐνθάδε ἤδη εἰρηκότων ἐπαινοῦσι τὸν προσθέντα τῷ νόμῳ τὸν λόγον τόνδε, ὡς καλὸν ἐπὶ τοῖς ἐκ τῶν πολέμων θαπτομένοις ἀγορεύεσθαι αὐτόν. ἐμοὶ δὲ ἀρκοῦν ἂν ἐδόκει εἶναι ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργῳ γενομένων ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμὰς, οἷα καὶ νῦν περὶ τὸν τάφον τόνδε δημοσίᾳ παρασκευασθέντα ὁρᾶτε, καὶ μὴ ἐν ἐνὶ ἀνδρὶ πολλῶν ἀρετὰς κινδυνεύεσθαι εὖ τε καὶ χειρόν· εἰπόντι πιστευθῆναι. χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται. ὅ τε γὰρ ξυνειδῶς καὶ εὐνους ἀκροατῆς τάχ' ἂν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεται τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀκούοι. μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἐτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἰκανὸς εἶναι δρᾶσαι τι ὧν ἤκουσεν· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. ἐπειδὴ δὲ τοῖς πάλαι οὕτως ἐδοκιμάσθη ταῦτα καλῶς ἔχειν, χρὴ καὶ ἐμὲ ἐπόμενον τῷ</p>	<p>[35]. «Οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους ἔχουν μιλήσει ὡς τώρα ἀπ' αὐτό το βῆμα ἐπαινούν τὸν νομοθέτη που συμπλήρωσε τὴν συνηθισμένη τελετὴ μ' αὐτό τὸν λόγο, με τὴ σκέψη ὅτι εἶναι ωραῖο νὰ ἐκφωνεῖται πάνω στὸν τάφο τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου. Εἰγώ, ὅμως, θὰ ἤμουν τῆς γνώμης πὼς εἶναι ἀρκετό, γιὰ ἀντρες που ἀποδείχτηκαν γενναῖοι με ἔργα, με ἔργα νὰ τοὺς ἀποδίδονται τιμές, σαν κι αὐτές που βλέπετε νὰ συνοδεύουν αὐτὴν τὴν ταφή, καὶ ὄχι νὰ κρέμεται ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἡρωισμοῦ πολλῶν ἀπὸ ἓναν ἀντρα, που ὁ λόγος τοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι ωραῖος, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ κατώτερος. Γιὰτί εἶναι δύσκολο νὰ μιλήσει κανεὶς μ' ἐπιτυχία, ἐκεῖ που με κόπο ἐξασφαλίζεται ἡ ἐντύπωση ὅτι λέει τὴν ἀλήθεια. Κι αὐτό, διότι ὁ ἀκροατῆς που ξέρει καλά τὰ γεγονότα καὶ τ' ἀκούει μ' εὐνοϊκὴ διάθεση, ἴσως θὰ σχημάτιζε τὴ γνώμη ὅτι τὰ λεγόμενα εἶναι κάπως κατώτερα, σε σύγκριση μ' αὐτὰ που καὶ θέλει ν' ἀκούει καὶ τὰ ξέρει καλά· ὅμως, αὐτός που δὲν τὰ γνώρισε, θὰ σχημάτιζε τὴν γνώμη πὼς πρόκειται γιὰ ὑπερβολές, ἐπειδὴ νιώθει φθόνο, ἀν τυχόν ἀκούσει κάτι που ξεπερνᾶ τὴν δική του δύναμη. Γιὰτί μόνο ὡς</p>
--	---

² : Οἱ μεταφράσεις τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους στίχοι 35-36, 42-43-44-45-46 § εἶναι τοῦ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου, με ὅσες ἀπαραίτητες διορθώσεις ἀπὸ τὸν Νάτση Δημήτρη. Οἱ μεταφράσεις τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους στίχοι 37-38-39-40-41§ εἶναι τοῦ συγγραφέοντος το παρὸν πόνημα Νάτση Δημήτρη.

νόμῳ πειραῶσθαι ὑμῶν τῆς ἐκάστου βουλήσεώς τε καὶ δόξης τυχεῖν ὡς ἐπὶ πλεῖστον.

[36] Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. τὴν γὰρ χάωραν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδωσαν. καὶ ἐκεῖνοί τε ἄξιοι ἐπαίνου καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πατέρες ἡμῶν· κτησάμενοι γὰρ πρὸς οἷς ἐδέξαντο ὄσσην ἔχομεν ἀρχὴν οὐκ ἀπόνως ἡμῖν τοῖς νῦν προσκατέλιπον. τὰ δὲ πλείω αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἶδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκυῖα ἡλικία ἐπηυξήσαμεν καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσαμεν καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην αὐταρκεστάτην. ὦν ἐγὼ τὰ μὲν κατὰ πολέμους ἔργα, οἷς ἕκαστα ἐκτήθη, ἢ εἴ τι αὐτοὶ ἢ οἱ πατέρες ἡμῶν βάρβαρον ἢ Ἑλληνα πολέμιον ἐπιόντα προθύμως ἠμυνάμεθα, μακρογορεῖν ἐν εἰδόσιν οὐ βουλόμενος ἔασω· ἀπὸ

ἐκεῖνο το σημεῖο ἀνέχεται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀκούει ἐπαίνους που λέγονται γιὰ ἄλλους, ὡς ἐκεῖ δηλαδὴ που καὶ ὁ καθεὶς πιστεύει ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ κατορθώσῃ κάτι ἀπ' ὅσα ἀκούσῃ· ὁμῶς, γιὰ καθετὶ που ξεπερνᾷ τὴν δύνάμῃ του, κυριεύεται ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ ἀπὸ φθόνου, καὶ ἔτσι δὲν δίνει πίστη. Ἀλλὰ, ἐπειδὴ οἱ παλιότεροι δοκίμασαν στὴν πράξη τὸ ἔθιμο κι ἐκρίναν ὅτι ἔχει καλῶς, ἔχω κι ἐγὼ τὴν υποχρέωση νὰ συμμορφωθῶ με τὸν νόμο καὶ ν' ανταποκριθῶ ὅσο γίνεται πιο πολὺ στὴν ἐπιθυμία καὶ τὶς πεποιθήσεις τοῦ καθενὸς σας.

[36]. »Θ' ἀρχίσω ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Δίκαιο καὶ σωστὸ σε τέτοια ὥρα νὰ τοὺς κάνουμε τὴν τιμὴ τῆς μνήμης. Γιὰτὶ ἀπὸ γενιὰ σε γενιὰ οἱ ἴδιοι πάντα ἐζήσαν σ' αὐτὴν τὴν γῆ καὶ χάρη στὴν ἀνδρεία τοὺς μᾶς τὴν παρέδωσαν ἐλεύθερη. Ἐπαινος ταιριάζει στοὺς προγόνους μας, ἀλλὰ ἀκόμα μεγαλύτερος στοὺς πατέρες μας. Μόχθησαν γιὰ νὰ προσθέσουν σε ἐκεῖνα που κληρονόμησαν τὴν ὄση ἐξουσία καὶ δύνάμη μᾶς ἀφήσαν. Ἀλλὰ κ' ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ὅσοι εἴμαστε σε ὠριμὴ ἡλικία, αὐξήσαμε τὴν δύνάμη τῆς καὶ τῆς δώσαμε ἀπόλυτη αὐτάρκεια καὶ σε καιρὸ εἰρήνης καὶ σε πόλεμο. Δὲν θα μακρογορήσω γιὰ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα που μᾶς ἔδωσαν τὴν σημερινή μας κυριαρχία οὔτε γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς, βαρβαρικὲς ἢ ἐλληνικὲς, που ἀποκρούσαμε ἐμεῖς καὶ οἱ πατέρες μας. Αὐτὰ σὰς εἶναι γνωστὰ καὶ θα τα παραλείψω. Ἀλλὰ πρὶν ἐρθῶ στὸν ἐπαινο τῶν ἀνδρείων αὐτῶν, θέλω πρῶτα νὰ μιλήσω γιὰ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς ἀρχὲς που ἔχουμε ἐφαρμόσει, γιὰ νὰ προσδώσουμε στὴν πολιτεία τὸ σημερινὸ τῆς μεγαλείου, διότι νομίζω πῶς σε τέτοια στιγμὴ ταιριάζει νὰ

<p>δὲ οἷας τε ἐπιτηδεύσεως ἦλθομεν ἐπ' αὐτὰ καὶ μεθ' οἷας πολιτείας καὶ τρόπων ἐξ οἷων μεγάλα ἐγένετο, ταῦτα δηλώσας πρῶτον εἶμι καὶ ἐπὶ τὸν τῶνδε ἔπαινον, νομίζων ἐπὶ τε τῷ παρόντι οὐκ ἂν ἀπρεπῆ λεχθῆναι αὐτὰ καὶ τὸν πάντα ὄμιλον καὶ ἀστῶν καὶ ξένων ξύμφορον εἶναι ἐπακοῦσαι αὐτῶν.</p>	<p>ειπωθούν αὐτὰ καὶ εἶναι ωφέλιμο να τ' ακούσουν ὅσοι πολίτες ἢ ξένοι εἶναι συγκεντρωμένοι ἐδῶ.</p>
--	--

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ (35-36 §)

επαινούν τον νομοθέτη μ' αυτό τον λόγο (35 §) : Ο Επιτάφιος λόγος είναι κάτι πρόσθετο στην παραδοσιακή επιτάφια τελετή, ο οποίος ως έθιμο μάλλον προστέθηκε στην διάρκεια των Μηδικών πολέμων.

Εγώ, όμως, θα ήμουν της γνώμης πως είναι αρκετό, ... αλλά μπορεί και κατώτερος (35 §) : Ο Περικλής αντιτάσσεται στην παράδοση, διότι θεωρεί πως ο λόγος δεν είναι ισάξιος των έργων (έργα ≠ λόγος). Θεωρεί, δηλαδή, πως η αξιοπιστία των ανδραγαθημάτων των νεκρών δεν μπορεί να ισοσταθμιστεί και να εξαρτηθεί από την ρητορική ικανότητα ενός ανδρός (νεκροί ήρωες ≠ ρήτορας).

Γιατί είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς μ' επιτυχία, ... και έτσι δεν δίνει πίστη (ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ) [35 §] : Στόχος των ρητόρων στα προοίμια των πανηγυρικών λόγων, όπως στους Επιταφίους, ήταν να επιδιώξουν την εύνοια και την επιείκεια των ακροατών. Αυτό το έκαναν προβάλλοντας ως δεδομένη την αδυναμία τους να ισοσταθμίσουν τα λόγια τους με τα έργα των νεκρών, δηλαδή με τα ανδραγαθήματα των ηρώων που έπεσαν στον πόλεμο.

Ο Περικλής, όμως, προβάλλει ως αντίπαλό του όχι τα ανδραγαθήματα των νεκρών, αλλά την νοοτροπία των ακροατών του, καθώς τους χωρίζει σε **ξυνειδότας** (=όσους γνωρίζουν) και σε **ἀπείρους** (=όσους δεν γνωρίζουν). Η δυσκολία, λοιπόν, έγκειται στην προσπάθειά του να κρατήσει ένα μέτρο στον έπαινο, ώστε να ικανοποιήσει και τις δύο κατηγορίες ακροατών.

Ο Περικλής, όχι μόνο χωρίζει το ακροατήριο σε δύο τάξεις, αλλά εμμέσως επικρίνει την δεύτερη κατηγορία, δηλαδή τους **ἀπείρους** (=όσους

δεν γνωρίζουν). Αυτό δεν θα το έκανε κανένας ρήτορας, πόσο περισσότερο ο Περικλής που είναι επί της ουσίας επικεφαλής της πόλεως.

Εδώ μάλλον πρόκειται για παρέμβαση του Θουκυδίδου, ο οποίος γράφει την δημηγορία και οι πραγματικοί ακροατές-αναγνώστες είναι οι μεταγενέστεροι Αθηναίοι και γενικώς Έλληνες του 400 π.Χ., οι οποίοι αμφισβητούν όχι μόνο την ανδρεία των πρώτων νεκρών του Πελοποννησιακού πολέμου, αλλά και τον Περικλή τον οποίο θεωρούσαν υπεύθυνο για την καταστροφή της Αθήνας, όπως εξελίχθηκε ο πόλεμος, όπως επίσης αμφισβητούν και το ίδιο το αθηναϊκό πολίτευμα, καθώς πλέον βρίσκονται σε πολύ δυσχερή θέση.

Θ' αρχίσω από τους προγόνους (36 §) : Η λέξη **πρόγονος** εδώ περικλείει περισσότερες από τρεις γενιές· αναφέρεται, δηλαδή, σε όλους όσους έζησαν στην Αθήνα πριν τους Μηδικούς πολέμους, αλλά ακόμη και σε αυτούς της μυθικής και ηρωικής εποχής. Οι τρεις γενιές είναι : **α)** οι πρόγονοι (μυθική εποχή ως το τέλος των Μηδικών πολέμων το 479 π.Χ.), οι οποίοι χαρακτηρίζονται για την αυτοχθονία τους, για την ελευθερία που κράτησαν στην πόλη τους και για την ανδρεία τους · **β)** οι πατέρες (τέλος Μηδικών πολέμων, 479 π.Χ. ως το 446 π.Χ.), οι οποίοι μετέτρεψαν την Δηλιακή συμμαχία σε ηγεμονία της Αθήνας και την κληροδότησαν στους μεταγενέστερους· **γ)** οι συνομήλικοι του Περικλέους, μία γενιά περίπου στα 60 έτη τους, οι οποίοι επαύξησαν την δύναμη της πόλεως, ενίσχυσαν τους δημοκρατικούς θεσμούς και κατέστησαν την πόλη αυτάρκη και για ειρήνη και για πόλεμο.

από γενιά σε γενιά οι ίδιοι πάντα έζησαν σ' αυτήν την γη (36 §) : Οι Αθηναίοι υποστήριζαν την αυτοχθονία τους, σε αντίθεση με τους Σπαρτιάτες. Θεωρούσαν, δηλαδή, ότι “ξεφύτρωσαν” από την γη της πατρίδος τους. Έκριναν την πόλη τους την αρχαιότατη και διατείνονταν ότι δεν προέρχονται από μεταναστευτικά ρεύματα, π.χ. Δωρικά, Ιωνικά, κ.λ.π. Αυτή η αντίληψη δημιούργησε βαθύτατες και στενές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της Αττικής και της ίδιας της Αττικής γης.

Αλλά κ' εμείς οι ίδιοι, ... αυξήσαμε την δύναμή της (36 §) : Δεν αναφέρεται ο Περικλής εδώ στην επέκταση της ηγεμονίας και των ορίων της αθηναϊκής επικράτειας, αλλά στα εσωτερικά επιτεύγματα (οικονομική ανάπτυξη, ολοκλήρωση δημοκρατικών θεσμών, ισχυροποίηση στόλου και στρατού, καλλιέργεια πνευματικής άνθισης), των οποίων ο ίδιος ο Περικλής υπήρξε συντελεστής και εμπνευστής.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γεωργοπαπαδάκου Α, «Θουκυδίδη ιστορία : Τα κυριότερα μέρη από το έργο : Εισαγωγή-Βιβλ. Ι-ΙΙΙ», (Θεσσαλονίκη : εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, 21999)
- Κατεβαΐνη, Σ. Κωνσταντίνου : «Συντακτικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας καὶ κυρίως τοῦ ἄττικοῦ πεζοῦ λόγου», [Ἀθῆναι : ἐκδόσεις Παπαδήμα, 21999]
- Κοντέου, Γ., «ἐπίμετρο μεγάλο λεξικὸ ρημάτων», Γεώργιος Ράπτης καὶ Γεώργιος Κοντέος ἐπιμέλεια ἐκδοσης (Θεσσαλονίκη : εκδόσεις Γεώργιος Θ. Κοντέος, 1991)
- Μπαμπινιώτη Γ., «Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας», Τράπαλης Γ. καὶ Μωυσιάδης Θ. ἐπιμ. ἐκδ. (Ἀθήνα : Εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας, 2002)
- Νάτση, Δ., «Θεματογραφία Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Κριτήρια Αξιολόγησης στο Ἀδίδακτο κείμενο γιὰ τὴν Β' καὶ Γ' Λυκείου» (Ἀθήνα : εκδόσεις Γρηγόρης, 2013)
- Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο, « Θουκυδίδου Ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου», μετάφραση τοῦ Ἀγγέλου Σ. Βλάχου, (Ἀθήνα : ΥΠΕΠΘ, 1998)
- Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο, «Θουκυδίδου Ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου», συγγραφέας Ἡλίας Σ. Σπυρόπουλος, (Ἀθήνα : ΥΠΕΠΘ, 1998)
- Liddell Hen. and Scott Rob., «Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, μεταφρασθὲν ὑπὸ Ξενοφῶντος Μόσχου», ἀνατύπωσις (Ἀθῆναι : εκδόσεις Σιδέρης Ἰωάννης, 2001)
- Lesky A., «Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας», μετάφραση Τσοπανάκη Ἀγαπητοῦ (Θεσσαλονίκη : εκδόσεις ἀφοὶ Κυριακίδη, 51981)
- Σταματάκου, Ἰω., «Λεξικὸ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης», Ἰ. Σταματάκος ἐπιμέλεια ἐκδοσης (Ἀθῆναι : Ἐκδόσεις Βιβλιοπρομηθευτικὴ, 1999)
- Σταματάκου, Ἰω., «Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς κατὰ τὰ πορίσματα τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας», (Ἀθῆναι : Ἐκδόσεις Βιβλιοπρομηθευτικὴ, 51999)
- Φραγκούλη, Ἀθανασ., «Θουκυδίδη, Περικλέους Ἐπιτάφιος, Γ' Λυκείου Γενικῆς Παιδείας», (Ἀθήνα : εκδόσεις Πατάκη, 2005)
- Academia Scientiarvm Germanica, «Thucydidis Historiae I-II», (Lipsiae, 1832, ἀναδημοσίευσις ἐν Ἀθῆναις : εκδόσεις Παπαδήμα, 1989)